

ETO: 087—809.451.1.+801.4

Professional paper

A RÖVID ÉS HOSSZÚ MAGÁNHANGZÓ-FONÉMÁK RENDSZERE A SZILÁGYI NYELVJÁRÁSBAN

SILLING ISTVÁN

Nikola Tesla Építészeti és Fafeldolgozó Szakmunkásképző Iskolaközpont,
Apatin

Közlésre elfogadva: 1983. november 16.

Szilágyi (Svilojevo) Bácska egyik legfiatalabb települése. „Bethlen András gróf volt földművelésügyi miniszter 1892-ben egy új magyar község alapját vetette meg, amikor a kis-Római-sáncz mellett fekvő apatini, bács-szentiváni és szondi kincstári tölgyerdők területét telepítésre jelölte ki s az erdők kiirtását rendelte el.“*

A múltban is lakott volt ez a vidék, amely a mohácsi vész előtt Anjou Erzsébet királyné földbirtoka volt. A szóban forgó területen Apáti. Arnat, és Újfalú mezővárosok, Zond vára, továbbá Csentetótfalu, Szentiván és Széplak helységek álltak valaha. A kiirtásra szánt tölgyerdők a török kiűzése után kerültek a kincstár birtokába. Az első telepések még emlékeznek az erdők maradványaira. „Én most februárba leszek nyócvanhat éves. Ezernyolcszázkilencvenötbe születtem. Temerinbe. Onnan jöttem ide, Szilágyra. Úgy hoztak kocsiba a szüleim, ojan három-négyéves lehettem. Akkor itt még a zovoda nem vót kiész, így én ovodába nem jártam, de mire iskolaköteles lettem, akkorra jártam szépen iskolába. Elvégeztem a hat osztált, akkor az vót a kötelező. Közbe, még gyerekek vótunk, libákat őriztünk. A zén apámnak a háza a fő utcán vót, a zelső telepések közt gyütt ide, még a sz.mbe való házak nem vótak elkészüve, ott még az erdőnek a nyoma láccott. Teli vót nagy fatörzsekkel, ahogy ledöntötték őket. Ott őrizgettük a libákat. Egy alkalommal a kis barátnóm szalad hozzám, hogy ő pénzt talát. Szette a köténnyelejibe, szette a pénzt, de mind ojan apró pénz vót, de szaladt vele haza. Hogy mijezen pénz vót? Ugye, akkó azt beszéték, hogy hát ére a zerdőségbe még betyárok is vótak, hát osz azok valahogy aztat érejtették. Elég az hozzá, hogy ez igaz vót, hogy talát a barátnóm pénzt, ojan bozótok között. Mendei Rozália vót. Meghalt fiatalon.“ (elmondta Burján Francia Ilona 1981 januárjában)

Szilágyiba, mely nevét Szilágyi Dezső akkori magyar igazságügyminiszter-ről kapta, 1899-ben érkeztek az első telepések a 80 elkészült házba. 1900-ban még 75 ház vált lakottá, majd 1903-ban további harminc. 1908-ban Szilágyinak 188 családja volt. A telepések felépített házakat kaptak 1000 koronáért, s a ház mellé húsz hold földet. A házak mind egy típusúak voltak, még most is kincstári házaknak emlegetik őket. Némelyikük ma is eredeti alakjában látható.

A 188 telepes család kivétel nélkül bácskai római katolikus vallású kisgazda és mezei munkás családja. Bácska 28 községéből érkeztek: Temerinből 30 család, Doroszlóról 21, Bácskertesről (Kupuszina) 12, Moholról 11, Óbecséről 10, Apatinból 9 stb. A telepesek nagy hányada magyar nemzetiségű, de jöttek németek és horvátok (bunyevacok és sokácok) is. A nem magyar anyanyelvű lakosok csakhamar elsajátítják a magyar nyelvet, hiszen a lakosság zömének ez az anyanyelve.

Ma Szilágyinak mintegy 1500 lakosa van, főleg magyarok. Újabban ismét települnek ide horvátok a szomszédos Szondról (Sonta). A lakosok fő foglalkozása ma is földművelés.

A mai szilágyi nyelvjárás nem egy homogén nyelvállapotot tükröz, bár nyelve régóta az egységesülés útjára lépett. A különböző nyelvjárások összeolvadásából és a köznyelv egyre erősebb hatása alatt egységesülő szilágyi nyelvjárásban még fel-felfedezhetők azok a nyomok, amelyet a századfordulón hoztak. A máig sem egyöntetű szilágyi nyelvhasználat őriz archaikus, a nyelv peremvidékén megmaradt alakokat is, de több a köznyelvi alakú szó, illetve nyelvi elem e falu embereinek nyelvében.

Jelen dolgozatunk csupán a szilágyi nyelvjárás magánhangzóira vonatkozik. Azt igyekszik bemutatni, hogy e nyelvi tarkaság milyen magánhangzóállományt eredményezett 1983-ig.

A gyűjtést 1981 és 1983 között végeztük.

A szilágyi nyelvjárás 15 magánhangzót ismer.

Rövidék: u, ü, i, o, ö, é, e, a.

Hosszúak: ú, ű, í, ó, ő, é, á.

Az egyes magánhangzók megterheltségét tekintve elmondható, hogy Szilágyi nyelvében az *ö*-zés is, az *í*-zés is egyaránt hallható. Az *ö*-zés arányát növeli az *ö~e* hangmegfeleléseknél az *ö-ző* alak használata: *vödör*, *söprü*, *köröszt*.

Tisztán *i-ző* alakok: *kinyér*, *pintek*, *igenyes*, *girizd* stb.

Tisztán *ö-ző* alakok: *köl*, *ölég*, *éngömet*, *éneköl* stb.

Magánhangzónyúlás hallható *l+foghang* kapcsolatban: *gyümöcs*, *zöd*, *tőt*; a *-kor* időhatározói rag végén: *hatkó*, *mikó*, *nyóckó*; a *-szor*, *-szer*, *-ször* rag *r* hangjának eltűnése is nyújtó hatású: *eccé*, *kéccé*, *háromszó*, *tízszó*; de más esetekben is találhatunk megnyúlt magánhangzót: *türűköző*, *besű*, *avvá* stb.

A magánhangzórövidülés esetei: *szive*, *kisér*, *sűrű*, *gyüszü*, *rosszu* — tehát hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben egyaránt jelentkezhet.

A magánhangzók zártsága esetében Szilágyi viszonylatában független zártságról: *durung*, *hun*, *mustoha*, és *l* előtti zártságról beszélhetünk: *bóha*, *kúdús*, *óvas* (toldalékolásnál: *alszó*, *gondósz*, *iszó* stb.).

Magánhangzónyíltság hallható a következő szavakban: *deák*, *onoka*, *venyeg* stb.

Labializációs és illabializációs jelenségek is tapasztalhatók. Labiális fonémák hallhatók a kűsű, űdű, űnűg, fűsű, tűrűkűzű stb, illabiálisak a hosszú, siket, hunnen, fűkűtű, igenyess stb. szavakban.

Nagyon ritka a diftongus a szilági nyelvjárásban, inkább a nem tűkűletes ejtűs kűvetkűzűműnye.

A magánhangzű-fonémák realizáciűi

a : a — havass, csanál, vasárnap	é : é — éccaka, légy, rájér, veréb
o — osztán, borozda, kokas, magos	ié — kiész, sziép (ritka)
i — mutizsd	ē — Ádél, beszél, cserél, elmesél
ē — hűrmonika, hunnűn, onnűnd	e — hetfű
é — hunnűt, onnűt	i — fűggyire, iccaka, ippen, fejit, kezibe, leginy, pintűk, tűvibe, zenyim
al : al — alma	í — egisz, kík, kűsű, kűtűny, níz, píz, szeginy
ā — āma,	ű — fűsű
ó — óma, szóma	
ar : ā — āra	o : o — hűzzám, tojás, vonyít
á — ára	ó — bagó, ráspó
á : á — három, kalács, pompás	u — bukor, durung, gondol, hun, hunnűn, kápuszta, kukurica, mustoha, unuka, vánkus
á — a : á — a — zárra	a — malom, lakadalom, randa
á — ā — zárrā, lábbā	i — abrincs, hasigat, lapicka
á — o — lábos, mázos	ol : ó — alszű, bűha, gondűsz, iszű, kűbűsz, kűdűs, óvas
o — o — borozda	ű — gondűta, kűdűs
e : e — minket, ver, veréb	or : ó — fűrű, hatkű, mikű
ē — ěgűnyűs, embűr, ěngűm, kűnyűr, lűhet, mindűn, tűsz	ó : ó — dijű, hűrnyű, tallű
é — ěngűmet	ű — hűrnyű, mogyorű, rűzsa, sallű, tűrű, űta
ő — ěnekűl, ěngűmet, fűlhű, kűl, kűrűszűt, őleget, pintűk, tejfűl, tengűj	u — ruzsa
ő — kihű, kű, tengű	uó — hollűű, Juűzsi, Ruűzsi (ritka)
i — eriggy, eriszt, girizd, igűnyűs, kűnyűr, messzi, minnűl, teli	é — kűrűsűprű
el : el — elkűrűte, elvűtte	a — disznajik
ē — ěműnt, ěvitűte, ěmonta, bűsű	ól : u — abbu, alula, kűtűbu
ő — csűpűni, fűsű	ű — abbű
en : ē — kű, kűtűk	ő : ő — kűszűn, rűgtűn, vűdűr
en — kendű	ő — bűt, gyűműcs, szűműcs
er : ē — ěrűre, műre	ű — gyűkűr, gyűn, kűrűszűtűlűs, kűvesut, lűksűz, sűtűt, tűrűkűzű, tűvibe
ő — műre	

i	: i — cipő, csibe, idő ü — üdős, üng, ümög ë — vëlla, venyëge ö — ösmer, ösmerős, öröz o — oskola	u	— buza, furó, kövesut i — hosszi a — savanya
í	: í — híl, kijó, ríl, vonyít i — dicsér, kísér, szive é — késér, még	ö	: ö — böcső, fő, föld, gyümölcs, kőccség, köt, ötözik, tőt, vögy, zöd űő — zűöd, fűöd, tűöt (ritka) ú — dút
ü	: ü — fül, kőműves, tükör, üveg ű — fűrdik, kűső, sűl, tűrűközö i — kilső, siket	ó	: ó — böcső, bőr, csór, esső ö — kézből, lenről űő — erdőő (ritkán) ü — belüle, hetfü, lül, tülem, ű — gyeplű, hetfü, kű, kűmű- ves, lül, mentű, tülem, ú, vésű e — szölleje é — fékötő
ú	: ú — söprű, sűrű, tú ű — fűszfa, gyűszű, söprű, sűrű e — kesere, süreje í — kőműves	ő	: ő — ebbű, tejbű, vízbű ű — vízbű
u	: u — cukor, kapu, muzsika ú — kűdűl, kűdűs, rosszű o — onoka	A diftongusoknál az első hang satnya, sorvadt, alig ejtett.	
ű	: ű — fűjű, hűsz, savanyű, út, vasút	* Lovas Sándor: A legujabb állami telepítések Magyarországon (Pallas Részvénytársaság Nyomdája, Budapest, 1908, 36. old.)	

REZIME

Sistem kratkih i dugih vokala-fonema u govoru Mađara u Svilojevu

Svilojevo spada među najmlađa naseljena mesta u Bačkoj. Osnovano je 1892. godine, a prve stanovnike je dobio tokom 1899. Stanovnici su došli iz 28 mesta Bačke, uglavnom Mađari, a bilo je među njima i Nemaca i Hrvata. Svilojevo danas ima oko 1.500 žitelja.

Korišćenje raznih dijalekata mađarskog jezika, što je prouzrokovano dolaskom ljudi iz različitih krajeva naše regije karakteriše govor Svilojevčana, mada u današnjem vremenu i njihov jezik sve više teži ka standardizovanom književnom jeziku. Ali i dan danas se poznaju karakteristike jezika onog kraja odakle su stanovnici došli. Tako se mogu sresti u govoru Svilojevčana stari, arhaični izrazi, koji su se očuvali samo na periferijama mađarskog jezičkog područja, zajedno sa najnovijim tvorevinama života jezika.

Autor je svoje istraživanje na polju vokalnog sistema vršio između 1981. i 1983. godine. Zaključuje da se u Svilojevu koriste 15 vokala, 8 kratkih i 7 dugih. Opterećenost tih vokala je različita, i autor navodi primere za svaku realizaciju pomenute foneme.

SUMMARY

The Vowel Phoneme System in the Speech of the Hungarian Population of Svilojevo

Svilojevo is one of the most recently founded settlements in the region of Bačka. It was established in 1892, and the first settlers began to arrive during the course of 1899. These settlers who had come from 28 places in Bačka, were mainly Hungarians, though there were also some Germans and Croats among them. Today, Svilojevo has around 1,500 inhabitants.

The speech of the inhabitants of Svilojevo is characterised by the use of various dialects of Hungarian, resulting from the fact that the settlers were drawn from various parts of Bačka; today, however, their speech tends to be moving increasingly closer to standard literary Hungarian. Yet even today one can detect linguistic features characteristic of the areas from which the settlers originated. Thus, for instance, one may encounter in the speech of the inhabitants of Svilojevo ancient and archaic expressions which have been retained only on the periphery of the Hungarian speech territory, together with the most recent innovations in the development of the language.

The author's research into the vowel system was carried out between 1981 and 1983. The results indicate that in the speech of Svilojevo 15 vowels are used — 8 short and 7 long. Since there is a variation in the frequency of these vowel sounds, the author has provided examples of the reproduction of each of the phonemes concerned.